

**Porządek prawny i ochrona policji w
przypadkach przemocy domowej wobec
kobiet ze szczególnymi potrzebami**

Policy Paper - Polska

Małgorzata Halicka, Jerzy Halicki, Emilia Kramkowska, Anna Szafranek

Badania z zakresu nauk społecznych wskazują, że osoby z niepełnosprawnością fizyczną lub umysłową znacznie częściej padają ofiarą przemocy fizycznej, psychicznej i seksualnej. Należy więc zadać pytanie: czy i jak środki ochrony przed przemocą w środowisku społecznym działają w przypadku tych osób? W realizowanym w latach 2014-2016, przez Zakład Socjologii Edukacji i Gerontologii Społecznej oraz Zakład Andragogiki i Gerontologii Edukacyjnej Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku międzynarodowym projekcie *SNaP – Specific Needs and Protection* postawiono hipotezę, że środki ochrony stosowane przez policję i sądy w przypadkach przemocy w rodzinie są rzadziej stosowane jeżeli dotyczą kobiet wymagających pomocy w życiu codziennym, albo też opieki (np. kobiety z niepełnosprawnością fizyczną lub psychiczną), lub nie chronią ich (skutecznie) przed (dalszą) przemocą. Zrealizowane przez Zakład Socjologii

Edukacji i Gerontologii Społecznej oraz Zakład Andragogiki i Gerontologii Edukacyjnej dwa wcześniejsze projekty Daphne III¹ wykazały, że szczególnie w przypadku zależnych starszych kobiet oraz osób wymagających opieki pielęgnacyjnej, ochrona ofiar stanowi szczególne wyzwanie dla policji i/lub wymiaru sprawiedliwości. Środki ochrony mają na celu odseparowanie sprawcy od ofiary, pozwalając (ewentualnie) wyłącznie na ograniczony z nią kontakt. Jednakże środki oparte są na założeniu, że ofiara nie wymaga wsparcia sprawcy w życiu codziennym.

Koncepcja projektu

Badania przeprowadzone w różnych krajach² wskazują, że obecnie stosowane środki ochrony osób doznających przemocy stwarzają problemy, ponieważ nie uwzględniają w odpowiednim stopniu potrzeb ofiar o tzw. szczególnych potrzebach w zakresie wsparcia. W związku z tym, zespoły badawcze z krajów partnerskich³ podjęły się analizy środków ochrony stosowanych w poszczególnych krajach w aspekcie ich adekwatności i skuteczności wobec różnych grup ofiar o szczególnych potrzebach.

Na poziomie krajowym badania w ramach projektu SNaP skupiały się na następujących zagadnieniach:

- Jakie grupy ofiar można wyróżnić ze względu na „szczególne potrzeby”?
- Czy obecnie stosowane rozwiązania prawne są dla nich całkowicie dostępne, czy są jakieś ograniczenia?
- Jakie są przeszkody na drodze do optymalnej ochrony ofiar?
- W jakim zakresie możliwa jest poprawa, jakie są alternatywy do istniejących środków ochrony ofiar przemocy?

Podstawowym zagadnieniem było: czy i jak osoby zaangażowane w ochronę kobiet doznających przemocy są w stanie rozpoznać ich szczególne potrzeby i jak na nie odpowiadają? Innym zagadnieniem wymagającym wyjaśnienia było: jakie czynniki wpływają na decyzję o zastosowaniu środków ochrony wobec

¹“Intimate Partner Violence against Older Women” (www.ipvow.org) oraz “Mind the Gap” (<http://www.ipvow.org/en/research-reports/mind-the-gap>)

² Cf. Hague et al., 2007; Ackerman et al., 2014; Schröttle et al., 2013.

³ Projekt realizowany był w zespole międzynarodowym przez partnerów pochodzących z 5 krajów Unii Europejskiej: Deutsche Hochschule der Polizei (DHPol) (Niemcy), ZOOM - Gesellschaft für Prospektive Entwicklungen e.V.(Niemcy), CESIS – Centro de Estudos para a Intervenção Social (Portugalia), Safe Ireland (Irlandia), Uniwersytet w Białymstoku (Polska). Koordynatorem projektu był Institut für Konfliktforschung (IKF) (Austria).

kobiet- ofiar o szczególnych potrzebach? Co powstrzymuje kobiety doznające przemocy przed skorzystaniem ze środków ochrony oraz jakie problemy stają przed nimi kiedy zwracają się o pomoc do policji i innych organów państwa?

Metodologia

Celem badań było zidentyfikowanie grup ofiar o szczególnych potrzebach oraz zbadanie implementacji i skuteczności środków ochrony dla kobiet o specjalnych potrzebach, jak również opracowanie zaleceń dotyczących doskonalenia ich ochrony. Dla realizacji tych celów wybrano podejście jakościowe⁴ łączące kilka metod i perspektyw:

- **Zebranie danych na temat przepisów prawa i ocena istniejących danych dotyczących środków ochrony osób doznających przemocy.** Ten etap pozwolił na stworzenie przeglądu przepisów w poszczególnych krajach oraz ich implementacji w miarę dostępnych statystyk, ale również dał nam wgląd w problemy z jakimi borykają się ofiary przemocy o szczególnych potrzebach.
- **Zebranie danych na temat przepisów prawnych dotyczących ochrony osób doznających przemocy domowej w krajach partnerskich.** W toku analizy piśmiennictwa zebraliśmy dane dotyczące istotnych regulacji prawnych, uwzględniając oceny i doświadczenia Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, Holandii, Nowej Zelandii i USA. Analiza skupiła się na ochronie ofiar w grupach szczególnie wrażliwych, na wdrażaniu środków nadzoru i ochrony przed przemocą. Wnioski z tych badań wykorzystano przede wszystkim w raporcie międzynarodowym.
- **Wywiady z ekspertami i praktykami z zakresu działań policyjnych, systemu prawnego i organizacji pozarządowych.** Wywiady skupiały się na trzech obszarach: (1) identyfikowanie grup o szczególnych potrzebach; (2) najważniejsze istniejące bariery w dostępie do ochrony

⁴ Ilościowe badania empiryczne dające wiarygodne dane nie były możliwe w ramach warunków finansowych programu Daphne III. Z jednej strony, takie badania wymagałyby bardzo dużej próby badawczej w celu określenia, które z ofiar szczególnie silnie odczuwają bariery w dostępie do środków ochrony ofiar, z drugiej strony, taki projekt dostarczyłby ograniczonych informacji, ponieważ trudno jest dotrzeć z takimi badaniami do najbardziej wrażliwych grup, jak na przykład ofiar z poważnym upośledzeniem umysłowym.

prawnej oraz jej wdrażanie, jak również możliwości jej poprawy; (3) gromadzenie danych z różnych instytucji i analiza wielokrotnego studiów przypadku. W każdym z krajów partnerskich przeprowadzono wywiady z 29 ekspertami i praktykami; W Niemczech zrealizowano 44 wywiady. Narodowe zespoły badawcze miały swobodę wyboru wywiadów lub grup fokusowych. Dodatkowo, w każdym kraju przeprowadzono dwa wywiady z ekspertami w celu nakreślenia zarysu programu polityki krajowej.

- **Analiza akt i analiza jakościowa wielokrotnego studium przypadku.** W każdym kraju przeanalizowano akta co najmniej 50 spraw; wybór instytucji, z których pochodzą akta (np. policja, prokuratura, sądy, organizacje pozarządowe) pozostawiono krajowym zespołom badawczym, w związku z czym różnią się one znacząco. Zasady zachowania prywatności utrudniały niekiedy dostęp do akt i śledzenie spraw. Ponieważ „osoby o szczególnych potrzebach”, np. osoby z niepełnosprawnością, czy imigranci, nie są wyróżniane w klasyfikacji akt, wyszukiwanie mechaniczne nie było możliwe. W Polsce zdecydowano się na wystąpienie do prezesa Sądu Rejonowego w Białymstoku o zgodę na analizę akt. Po uzyskaniu zgody podjęto analizę akt. Należy przy tym dodać, że analizy akt nie mają charakteru reprezentatywnego w badanych krajach partnerskich. Niemniej jednak, można na ich podstawie określić typy spraw, które mogą dostarczyć informacji na temat zastosowania środków ochrony ofiar, ich skuteczności, oraz świadomości szczególnych potrzeb i przykładanej do nich wagi w policji i wymiarze sprawiedliwości. Na potrzeby projektu opracowano spójny dla całego projektu schemat gromadzenia informacji z uwzględnieniem specyfiki w poszczególnych krajach. Zebrano informacje socjo-demograficzne na temat ofiar i sprawców, jak również informacje o warunkach w jakich żyją i czasie, w którym dokonano aktów przemocy, ich historii i form. Dodatkowo zbadano postawy ofiar wobec poszukiwania pomocy – do kogo się zwracały, jakie otrzymały wsparcie, a jak reagowały na zaangażowanie policji lub prokuratury? Kolejnym głównym obszarem zainteresowań były postawy policji i wymiaru sprawiedliwości: Czy zastosowano środki ochrony, a jeśli tak, to jakie? Jakie problemy wynikły w toku działań policji/sądu? Jaki był skutek środków ochrony? Wspólne narzędzie

analizy dało pewność, że podstawowe dane będą porównywalne, jednocześnie będą umożliwiać zagłębienie się w specyfikę każdej sprawy. Nie podjęto analizy statystycznej poza kilkoma podstawowymi cechami spraw wybranymi do prezentacji próby.

- **Spotkania ekspertów na poziomie narodowym i europejskim.** Celem spotkań na poziomie krajowym było przedstawienie wyników badań oraz wspólna refleksja nad uzyskanymi wynikami badań; ale także dyskusja nad treścią i odbiorcami planowanego opisu polityki ochrony ofiar. W Polsce zaproszenie przyjęło 23 ekspertów, w tym przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości, policji, pomocy społecznej, organizacji pozarządowych zajmujących się problematyką przemocy domowej i przemocy względem kobiet oraz środowisk naukowych.
- Kończącym rezultatem projektu była podsumowująca konferencja, która odbyła się we wrześniu 2016 w Berlinie. Jej celem było wykorzystanie wiedzy ekspertów z innych krajów europejskich dla opracowania zaleceń dotyczących przyszłych działań na poziomie krajowym i europejskim.

Wnioski i rekomendacje

Podsumowanie dyskusji z ekspertami – rekomendacje dalszych działań:

- *Zasadnym jest wprowadzenie programu wspierającego kobiety doznające przemocy ze strony męża, nawet w sytuacji gdy mężczyzna odbywa karę pozbawienia wolności* – doświadczenie praktyków wskazuje, iż często zdarza się, że mimo fizycznego oddzielenia pokrzywdzonej od sprawcy przemocy, wciąż jest ona przez niego nękana, np. telefonicznie albo za pośrednictwem dzieci – sprawca przemocy prosi by dzieci przekazały mamie, że on wiele zrozumiał, poprawi się i gdy wróci do domu wszystko będzie dobrze; takie działanie sprawcy powoduje, iż pokrzywdzona ma wyrzuty sumienia i jest podatna na jego wpływ; *niezbędna jest praca terapeutyczna z kobietami doświadczającymi przemocy*, która je wzmocni, uświadomi

mechanizmy stosowane przez sprawcę i sprawi, że pokrzywdzona nie dopuści do tego, by po odbyciu kary, mężczyzna wrócił do domu; **niezbędna jest także praca nad skutkami przemocy oraz utrzymaniem zmiany**, co oznacza zapewnienie wieloletniej, profesjonalnej pomocy osobom doznającym przemocy w rodzinie

- Zasadnym jest wprowadzenie **programu terapeutycznego dla sprawców przemocy w rodzinie, realizowanego podczas odbywania wyroku w więzieniu**; należy pracować nad skuteczną zmianą postaw sprawców przemocy, nad ich resocjalizacją oraz skutkami stosowanej przemocy, a przede wszystkim **zasadnym jest wprowadzenie terapii odwykowej dla osób uzależnionych od alkoholu, realizowanej podczas pobytu sprawcy w więzieniu** – eksperci tłumaczyli, iż wielokrotnie pobyt skazanego w więzieniu nie jest konstruktywnie wykorzystywany; nikt się osadzonymi nie zajmuje, ich problemy są nadal nierozwiązane; pobyt w więzieniu powinien być lepiej wykorzystany tj. w taki sposób, aby można było mówić o pożądanej zmianie postaw
- Zasadne jest **wprowadzenie programu profilaktycznego** uruchamianego w momencie zgłoszenia pierwszego incydentu przemocy – w takiej sytuacji, czyli po pierwszym akcie przemocy, jego sprawca powinien być wysłany na kilkugodzinne zajęcia warsztatowe, które doprowadzą do tego, że mężczyzna więcej nie podniesie ręki na domowników; warsztat powinien być systematycznie powtarzany
- Zaleca się prowadzenie **warsztatów dla policjantów, sędziów i innych pracowników wymiaru sprawiedliwości**, podczas których zostałyby im przekazana wiedza na temat sposobu prowadzenia przesłuchania osoby pokrzywdzonej, zgłaszającej przestępstwo z art. 207 k.k. – specyfika sytuacji przemocy w rodzinie powoduje, iż pokrzywdzona może mieć trudność z wysłowieniem się, z opowiedzeniem doznawanych krzywd

- itd., funkcjonariusz policji, czy pracownik wymiaru sprawiedliwości powinien mieć świadomość doświadczanych przez pokrzywdzoną trudności i odpowiednio zachować się w stosunku do niej
- Zaleca się **wprowadzenie** do programu studiów prawniczych, czy programu szkoły policyjnej **modułów dotyczących zagadnienia przemocy w rodzinie**, celem zwrócenia uwagi na wiele ważkich w tym zakresie kwestii; zaś różne kierunki studiów, przygotowujące młodzież do pracy z ludźmi, w programie studiów powinny mieć moduły dotyczące komunikacji interpersonalnej i zagadnień gerontologicznych
 - Sugeruje się, by w ramach instytucji zajmujących się pomocą osobom pokrzywdzonym w wyniku przemocy w rodzinie, **pracą z ofiarami przemocy zajmowały się osoby chcące to robić, dostrzegające istotę problemu, rzetelnie i z oddaniem wykonujące swoje obowiązki**
 - Należy rozważyć wprowadzenie regulacji, które umożliwią **pociągnięcie do odpowiedzialności osób**, które zaniechały swoich obowiązków zawodowych, nie dopełniły powinności, czy zaniedbały rzetelne wykonanie spoczywającego na nich zadania; dotyczy to przede wszystkim funkcjonariuszy policji, pracowników służby zdrowia czy wymiaru sprawiedliwości; konieczność takiej regulacji mogłaby przyczynić się do lepszego wykonywania pracy zawodowej przez przedstawicieli wymienionych profesji
 - Zasadne jest rozważenie **systemowego łączenia spraw**, tzn. jeśli prowadzone jest postępowanie karne przeciwko mężowi/partnerowi, w którym zeznaje kobieta – doznająca przemocy z jego strony, a równoległe wszczynane jest postępowanie cywilne w sprawie orzeczenia rozwodu, zeznania raz składane przez pokrzywdzoną mogłyby być wykorzystane w drugim z toczących się postępowań –

oszczędziłoby to pokrzywdzonej stresu i konieczności kilkakrotnego opowiadania o trudnych sprawach

- Warto przygotować ***narzędzia screeningowe*** – czyli proste procedury na różne przypadki, proste narzędzie dzięki któremu możliwe będzie określenie sytuacji jako zagrażającej osobie czy też nie, jako sytuacji osoby ze szczególnymi potrzebami lub też nie itd.; w Polsce takie narzędzia zostały przygotowane w Ministerstwie Sprawiedliwości przy udziale Rady Ds. Osób Pokrzywdzonych; *jeden z formularzy dotyczy oceny potrzeb* (zdrowotnych, językowych, mieszkaniowych itd.) *osób*, które trafiają do procedur, formularz ten wypełnia *policjant lub prokurator* przyjmujący zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa; *drugi formularz* – stosowany w *instytucjach pomocowych* (OPS, OIK) również sprawdzający potrzeby (finansowe, mieszkaniowe, psychologiczne) osób zgłaszających się i zawiadamiających o możliwości popełnienia przestępstwa; taki formularz może pomóc w określeniu sytuacji osoby i definiowaniu dalszych działań, niemniej opracowane formularze nie są używane
- Ogólnie należy stwierdzić, iż polskie prawo jest dobre, ale istnieje problem z jego zastosowaniem; z jednej strony różne akty prawne, ustawy i rozporządzenia regulują poszczególne kwestie związane z przemocą w rodzinie, z drugiej natomiast strony korzystanie z nich wymaga wiedzy osób, że takie dokumenty istnieją – ***należy rozważyć przygotowanie opracowania***, które byłoby kompilacją różnych dokumentów prawnych, stanowiących pomoc profesjonalistom, którzy zajmując się tym problemem, ale przede wszystkim osobom go doświadczającym
- Warto rozważyć działania na rzecz ***skrócenia postępowania karnego dotyczącego przemocy w rodzinie***, jak też dobrym byłoby

wprowadzenie rozwiązań, które **zdejłyby z pokrzywdzonej obowiązek dowiedzenia winy sprawcy** – wydaje się, że przy obecnych rozwiązaniach, to osoba pokrzywdzona, a nie sprawca przemocy jest bardziej napiętnowana i podejrzliwie traktowana, co nie jest postępowaniem właściwym

- Wydaje się zasadnym wprowadzenie **wsparcia ekonomicznego lub mieszkaniowego dla kobiet pokrzywdzonych w wyniku przemocy w rodzinie** – jeśli kobieta otrzymywałaby dodatkowe środki na życie, nie byłaby finansowo zależna od sprawcy, być może szybciej uniezależniłaby się od sprawcy
- Nie należy szczędzić wysiłków na **rzecz uświadamiania społeczeństwa w zakresie problemu przemocy w rodzinie** – potrzeba kampanii społecznych, dzięki którym będzie zwiększała się wiedza Polaków na temat możliwych form pomocy w sytuacji doświadczania przemocy w rodzinie, a które przyczynią się także do przełamywania wciąż żywych stereotypów dotyczących tego problemu

Koordynatorem projektu był Institut für Konfliktforschung (IKF), Austria

Partnerzy projektu:

ZOOM - Gesellschaft für prospektive Entwicklungen e.V. (Niemcy) oraz die Deutsche Hochschule der Polizei (DHPol) (Niemcy),
 CESIS – Centre for Studies for Social Intervention (Portugalia)
 Safe Ireland (Irlandia)
 Uniwersytet w Białymstoku (Polska)

Strona internetowa projektu:

www.snap-eu.org

Białystok, wrzesień 2016r.